

Warszawa, 31 sierpnia 2023 r.

Dr hab. Izolda Bokszczanin-Gołaś

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych

Uniwersytet Warszawski

Recenzja

Rozprawy doktorskiej Pani Mgr Małgorzaty Marii Fijał

pt. Padania. Od źródeł idei do próby stworzenia nowego narodu w północnych Włoszech.

Kraków 2023, ss. 260.

przygotowanej pod kierunkiem naukowym

dr hab. Joanny Sondel-Cedarmas, prof. UJ

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych

Uniwersytet Jagielloński

1. Wymogi formalno-prawne

Recenzja rozprawy doktorskiej została sporządzona w oparciu o postanowienia art. 187 ustawy z dn. 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2022r. poz. 574, ze zm.). W szczególności uwzględnia wymogi ww. ustawy określające, że rozprawa doktorska powinna prezentować „ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej”, a jej przedmiot ma stanowić „oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej albo oryginalne dokonanie artystyczne”.

2. Wybór tematu rozprawy

Przedmiotem rozprawy uczyniony został frapujący przypadek włoskiej „Padanii”, próby skonstruowania nowej tożsamości regionalnej. Oryginalność analizowanego fenomenu można dostrzec na tle innych politycznych projektów reanimacji tożsamości regionalnych/subnarodowych odnotowywanych w ostatnich dekadach w państwach Europy,

np.: szkockiej, walijskiej (Wielka Brytania); katalońskiej, baskijskiej (Hiszpania); korsykańskiej, bretońskiej (Francja); czy też kaszubskiej i śląskiej (Polska). Zarazem nie sposób ignorować pewnych elementów wspólnych, np. indywidualne i kolektywne procesy tworzenia tożsamości są rezultatem różnorodnych oddziaływań, dla których istotne ramy wyznaczają konstruowane przez liderów politycznych projekty tożsamościowe. Projekty liderów politycznych związanych z Ligą Północną wynikały z obserwowanego również w innych miejscach procesu wyswobodzenia współczesnych tożsamości od zobiektywizowanych, kulturowych podstaw. Współcześnie na znaczeniu przybierają elementy subiektywne: deklaratywne włączanie się w granice danej grupy (etnicznej). Przy czym mogą się one opierać na odmiennych kryteriach przynależności (*outward-looking identity* – projektach inkluzywnych lub *inward-looking identity* - projektach ekskluzywnych). Tożsamość etniczna i regionalna, jednocześnie wchodzi w rozmaite relacje z innymi tożsamościami społecznymi, w tym narodowymi, w efekcie przybiera różne oblicza i ewoluje, w zależności od kontekstu. Ten włoski kontekst został w pracy Pani mgr Małgorzaty Fijał szeroko i umiejętnie zarysowany.

Wybór tematu pracy w należy uznać za wartościowy poznawczo, aktualny i uzasadniony z kilku powodów. Po pierwsze, celem zasadniczym pracy jest zbadanie aktualnego i niezwykle intrygującego zjawiska *„kształtowania oraz kompozycji tożsamości regionalnej/narodowej na przykładzie Padanii”* (s. 13.). A zatem należy oczekiwać: pogłębionego prześledzenia procesu tworzenia w państwie Europejskim w uschylku XX w. nowej identyfikacji terytorialno-kulturowej o politycznych ambicjach, kompleksowego opisu dynamiki i uwarunkowań kontekstowych tego procesu, próby wyjaśnienia ciągu przyczynowo-skutkowego, wnioskowania predykcyjnego. Rozbudzone oczekiwania odbiorcy pracy zostają w znacznej mierze spełnione (w niektórych aspektach – jak w warstwie opisowo-wyjaśniającej – z nadstatkiem).

Po drugie, jak słusznie zauważa Doktorantka *„problematyka etnonacjonalizmu padańskiego niewątpliwie nie znalazła dotąd całościowego wyczerpującego opracowania w polskiej naukowej literaturze przedmiotu”* (s.19). Należy podkreślić, że chociaż fenomen Padanii z racji na swoje znaczenie społeczno-polityczne stanowi obiekt licznych opracowań naukowych publikowanych zarówno na polskim, włoskim jak i międzynarodowym gruncie nauk społecznych, to wciąż pozostaje obiecującym obszarem naukowych eksploracji. O „atrakcyjności naukowej” ale i złożoności zjawiska świadczy ponadto to, że literatura przedmiotu jest osadzona w ramach różnych dyscyplin (nauk politycznych, socjologii, historii, antropologii, kulturoznawstwa, i in.) i jest zróżnicowana pod względem

przyjmowanych podejść teoretycznych i metodologicznych. W tym kontekście należy zauważyć interesującą i ambitną autorską propozycję mgr Małgorzaty Fijał, która pokusiła się o przeprowadzenie badań z wykorzystaniem dwóch perspektyw: kulturoznawczej i politologicznej. Należy ponadto, raz jeszcze, uwypuklić kompleksowy i dynamiczny charakter założonej analizy: zapowiedziany w tytule oraz uargumentowany we wstępie rozprawy wielowymiarowy i diachroniczny ogląd badanego obiektu (Padanii) doczekał się udanej realizacji, o czym przekonujemy się podczas lektury kolejnych rozdziałów rozprawy.

Po trzecie, problem *“ewoluującej koncepcji Padanii jako próby stworzenia nowego/odrębnego narodu”*, należy postrzegać w kontekście specyfiki narodu włoskiego, ale również w odniesieniu do dwusiestowiecznych ruchów separatystycznych i nowych regionalizmów. Tym samym recenzowana praca przyczynia się do poszerzenia *“wiedzy nie tylko o padańskim etnonacjonalizmie, ale o włoskim nacjonalizmie, idei narodu oraz tożsamości narodowej w ogóle (...), umożliwiając pełniejsze zrozumienie aktualnie zachodzących procesów defragmentacji przestrzeni politycznej w zglobalizowanej Europie”*, co słusznie i zasadnie deklaruje sama Doktorantka (s. 20).

Podsumowując uwagi dotyczące pierwszego kryterium należy odnotować, że przedmiot i tematyka pracy dostała dobrana prawidłowo dowodzi dobrej intuicji badawczej oraz rozeznania w zakresie *state of the art* w rzeczonym obszarze problemowym. **Autorka podejmuje istotny problem badawczy, który ujmuje w sposób oryginalny oraz poznawczo wartościowy w wymiarach: deskryptywnym, wyjaśniającym, a także (w pewnej mierze) predykcyjnym.**

3. Metody badawcze

Za wysoce wartościowe należy uznać zaproponowanie przez Autorkę połączenie dwóch perspektyw badawczych zaczerpniętych z kulturoznawstwa i politologii. Interdyscyplinarne podejście stanowi z reguły niełatwe wyzwanie badawcze, bowiem wzbudza u odbiorcy „zwielokrotnione” oczekiwania, w tym osadzenia analiz na gruncie teoretycznym jak i metodologicznym właściwych dla obu wybranych dyscyplin. Autorka rozprawy, w opinii piszącej tę recenzję, sprostała temu niełatwemu wyzwaniu w sposób udany, wprowadzając do obiegu naukowego interesującą analizę kulturowo-politycznego fenomenu „Padanii”. Kombinacja perspektyw różnych dyscyplin pozwala na poszerzenie prób wyjaśnienia złożonego zjawiska społecznego jakim jest Padania rozumiana przez Autorkę jako

„tożsamość regionalna/narodowa” *in statu nascendi* (s. 13). Autorka dostrzegając wyjątkowość formuły tej „wymyślonej” nowej etniczności w sposób uzasadniony postrzega ją przez pryzmat szerzej identyfikowanych procesy społeczno-polityczne i kulturowe w państwach Europy.

Warto podkreślić, że decyzja o interdyscyplinarnym, kulturoznawczo-politologicznym podejściu do badania zjawiska „padańskości” - z wykorzystaniem również metod właściwych dla historii czy nauk socjologicznych – była trafiona zważywszy ogólniejszy cel: *“zrozumienia (...) południowej części Starego Kontynentu, gdzie mozaika losów historycznych poszczególnych ludów oraz grup etnicznych jest wpisana w istotę tradycji regionalnych i narodowych”* (s. 19). W tym miejscu można przywołać słowa włoskiego federalisty Carlo Cattaneo, który pisząc o specyfice tożsamości Europy wskazywał właśnie na historyczne dzieje narodów, grup etnicznych, plemion. *“(...) Qui, pure, prima delle grandi nazioni doveveno essere i piu piccoli popoli, e prima dei popoli le divise tribu”* (*“Nozizie naturali e civili sulla Lombardia”*, 1844).

Należy ponadto zauważyć, że badanie przypadku (*case study*) było właściwie wybraną i udaną strategią badawczą, zapewniającą pogłębiony i detaliczny wgląd w wybrane zjawisko z uwzględnieniem kontekstu i dynamiki procesów (jednak bez zbytecznego i ryzykownego „teoretycznego naciągania”, przed czym przestrzegał uznany włoski politolog G. Sartori (*Comparing and Miscomparing*. „Journal of Theoretical Politics” 3, 1991). Zamierzenie powyższe zostało dobrze pomyślane i prawidłowo zrealizowane. Może ono stanowić punkt wyjścia do dalszych dociekań np. o charakterze porównawczym lub teoretycznym.

Zgodnie z deklaracjami Autorki w pracy zostały zastosowane następujące metody badawcze: 1) porównawczo-historyczna, 2) analizy treści źródeł zastanych, 3) obserwacyjno-konsultacyjna w trakcie pobytów studyjnych we Włoszech. Dobór tych podstawowych metod można uznać za adekwatny i wystarczający. Przeprowadzona analiza historyczno-genetyczna oraz analiza treści nie budzi większych zastrzeżeń. Tym niemniej nieco klarowniej należałoby zaprezentować zastosowany klucz do selekcji analizowanych fragmentów tekstów jak i przyjętych kategorii pojęciowych. Trudno też znaleźć w tekście bliższą informację o sposobie i rezultatach wykorzystania ostatniej z wymienionych metod: obserwacyjno-konsultacyjnej.

W świetle zaprezentowanych w rozprawie wyników badań z wykorzystaniem właściwie dobranego zestawu metod **można stwierdzić, że Autorka wykazała umiejętność prowadzenia samodzielnych badań naukowych.**

4. Ocena merytoryczna

Struktura pracy jest przemyślana i klarowna, pozwoliła na realizację założonej strategii badawczej. Doktorantka przyjęła za cel rozprawy przedstawienie oraz analizę genezy oraz rozwoju koncepcji Padanii ze szczególnym uwzględnieniem jej etniczno-kulturowego podłoża. Realizacja tego zamierzenia miała przebiegać poprzez identyfikację: 1) uwarunkowań koncepcji oraz jej specyfiki; 2) czynników oraz symboliki wpływających na proces konstrukcji oraz rekonstrukcji padańskiej tożsamości na tle włoskiej tożsamości narodowej; 3) znaczenia Padanii we współczesnych Włoszech oraz 4) kierunku ewolucji koncepcji. Autorka w sposób zasadny pogrupowała pytania szczegółowe, ogniskując swoje poszukiwania badawcze wokół kwestii ontyczno-teoretycznych fenomenu Padanii, sposobu jej funkcjonowania, głównych determinant oraz natury relacji i implikacji zewnętrznych. Autorka poszukując definicji narodu na potrzeby rozprawy, umiejscawia ją na pograniczu nauk o kulturze i polityce, proponując „kompilację interpretacji narodu przedstawionego w kilku ujęciach” G. Gellnera, J.G. Herdera, B. Andersona, T.H. Erikssena, K. Kłoskowskiej i E. Hobsbawma (s. 14-16).

Wprowadzenie dostarcza klarownej i przekonującej prezentacji problemu badawczego oraz kontekstu, wskazując na podstawowe znaczenie i aktualność podjętych badań (s. 21). Znajdują się w nim wyraźnie wyartykułowane hipotezy: jedna główna i cztery pomocnicze. W głównej hipotezie pojawia się złożenie, że *“Padania to wyobrażona wspólnota, która w oparciu o przesłanki kulturowe miała odegrać zasadniczą rolę w realizacji celów politycznych Ligi Północnej”*. Autorka uzupełniła ją o następujące subhipotezy: 1) przykład Padanii pokazuje, iż obszar geograficzny może stać się podstawą do roszczeń o charakterze polityczno-gospodarczym; 2) specyfika Padanii ukonstytuowała się w większym stopniu wokół uwarunkowań wewnętrznych, aniżeli zewnętrznych; 3) spopularyzowany przez Ligę i elity polityczno-kulturowe w ostatniej dekadzie XX wieku projekt padańskiego etnonacjonalizmu, motywowany poczuciem odrębności etnicznej oraz kwestiami kulturowymi, był wyrazem kryzysu włoskiej tożsamości narodowej; 4) Padania jest unikalnym przykładem zjawiska przerodzenia się idei regionalistycznych w separatystyczne na tle znanych ruchów o tym charakterze w Europie Południowej. Tak sformułowane tezy wyjściowe pozwoliły na pogłębioną i dobrze ukierunkowaną analizę przypadku, prowadząc w części końcowej pracy do poprawnej walidacji założeń oraz ustaleń konkluzyjnych.

Zawartość pracy ukazuje konsekwentną, spójną, uporządkowaną i logiczną narrację. W pracy przyjęta została cezura czasowa, obejmująca lata 1979-2013, jednocześnie uwzględniony został niezbędny dla logiki wyводу kontekst historyczny.

I tak, rozdział I traktuje o źródłach koncepcji Padanii na tle kształtowania się idei państwa i narodu w okresie zjednoczeniowego ruchu *Risorgimento* z połowy XIX wieku, który ukazuje podłoże później zmanifestowanych tendencji (etno)nacjonalistycznych czy separatystycznych. W szczególności prezentuje główne włoskie koncepcje federalistyczne XIX w (autorów takich jak: Vincenzo Gioberti, Cesare Balbo, Giuseppe Ferrari, Carlo Cattaneo). Wątki te zostały słusznie umiejscowione w rozważaniach dotyczących genezy odradzania się regionalizmów. Bez wątpienia, współczesna debata doktrynalna zogniskowana wokół problemów autonomii terytorialnej, decentralizacji, wreszcie federalizacji Włoch ma swoje zakorzenienie w okresie tworzenia zrębów państwa włoskiego w XIX w., projektu odgórnie narzuconego przez ówczesne elity, co po dzień dzisiejszy skutkuje niskim stopniem legitymizacji idei „Państwa” (*lo Stato*).

Doktorantka w Rozdziale II wskazuje w sposób zasadny źródła współczesnej koncepcji Padanii uwzględniając panoramę społeczno-polityczną północnych Włoch od czasu ustanowienia Republiki. Omawia w nim główne uwarunkowania kulturowo-religijne, polityczno-społeczne oraz ekonomiczne wpływające na ewolucję fenomenu „padańskości”.

W trzecim rozdziale Autorka omówiła znaczenie i rolę politycznych organizacji Ligi dla formułowania i propagowania projektu Padanii oraz koncepcji secesjonistycznych. W rozdziale tym Autorka dość jednoznacznie zasugerowała, że odejście od postulatów secesji Padanii od Włoch można traktować jako „klęskę” Ligi (s. 66). Jest to dość rygorystyczna i dyskusyjna ocena sugerująca, że inne rozwiązania niż secesja nie może być odczytana jako „sukces” tej formacji. Tymczasem partia ta stanowi relewantny element sceny partyjnej (wykazując m.in. zdolność koalicyjną poprzez udział w gabinetach rządowych) oraz skutecznie wpływa na agendę ustawodawczą (m.in. poprzez forsowanie reform decentralizacyjnych).

W rozdziale IV analizuje wizję „nowego państwa i narodu Padanii”, stanowiącej efekt aktywności politycznej Ligi Północnej. Omówione zostały działania partii mające na celu kreowanie tożsamości i symboliki narodowej ale i zrębów struktur organizacyjnych (utworzenie padańskiego parlamentu i rządu) oraz propozycji uregulowań prawnych.

Rozdział V został poświęcony analizom charyzmatycznego przywództwa Umberta Bossiego, założyciela i lidera Ligi Północnej (w latach 1991-2012), a także twórcy idei „narodu padańskiego”. Doktorantka w sposób wyczerpujący omawia rolę Bossiego w konstruowaniu projektu “Padanii” trafnie identyfikując jego specyfikę w kategoriach “przywództwa charyzmatycznego” (s. 91).

W kolejnym VI rozdziale Autorka przeprowadziła szczegółową analizę komponentów “mitu padańskiego” obecnych w dyskursie politycznym Ligi, ta rozbudowana część rozważań (s. 117-152) objęła swym zakresem prezentację wybranych elementów symboliki padańskiej i retoryki obecnych w dyskursie Ligi Północnej. W Rozdziale VII Doktorantka omówiła wybrane aspekty kształtowania „pseudo-narodu” Padanii, czy też „wspólnoty kultury Północy” z odniesieniem do koncepcji „tradycji wynalezionej” i naczelnych jej elementów takich jak: etnia, terytorium, dialekt i religia. W ostatnim rozdziale – VIII, Doktorantka zaprezentowała sylwetki oraz koncepcje wybranych twórców i promotorów koncepcji Padanii i idei separatystycznych (v. federalistycznych) a zarazem polityków zaangażowanych w aktywność Ligi Północnej, takich jak: Gianfranco Miglio, Gilberto Oneto, Giancarlo Pagliarini, Mario Borghezio, Roberto Calderoli, Roberto Maroni. W tej części jednak (wbrew deklaracji wybrzmiałej we wstępie pracy na s. 28) w sposób nazbyt lakoniczny zostały poruszone kwestie niezwykle ważne dla pełnego obrazu zjawiska i jego realnego społeczno-politycznego znaczenia, takie jak *“formy uczestnictwa, wzory zachowań, rolę elit, zarówno kulturowych, jak i politycznych na proces ewolucji koncepcji oraz na kształtowanie się postaw oraz idei Padanii w społeczeństwie”*. Z politologicznego punktu widzenia poszerzona analiza i prezentacja tych kwestii byłaby bardzo wskazana.

Interesujące (zwłaszcza dla politologa) mogłoby być ponadto uzupełnienie rozważań o ocenę społecznej efektywności i skuteczności oddziaływania koncepcji kształtowania (etno)narodu Padanii (w tym np. próba zmierzenia stopnia i zasięgu identyfikacji “padańskiej” we włoskich regionach *Settentrionale*, zależności pomiędzy taką identyfikacją a wynikami wyborczymi Ligi, stopnia wypromowania wartości i interesów regionów północnych w krajowej domenie publicznej, zakresu realizacji niektórych politycznych i ekonomicznych postulatów (np. poszerzenie autonomii regionalnej i lokalnej, “federalizm fiskalny”, efektywniejsze gospodarowanie środkami budżetu państwa, etc.). Należy zwrócić uwagę, że odpowiedzią instytucjonalną Republiki Włoskiej na potrzeby i aspiracje „mniejszości” regionalnych było zagwarantowanie autonomii konstytucyjnej (początkowo regionom specjalnym a następnie również pozostałym, wzmonionej i poszerzonej na drodze

nowelizacji z 2001 r. – która była efektem między innymi postulatów i politycznej aktywności Ligi Północnej, zarazem należy zgodzić się z Autorką, że odrzucenie w referendum z 2006 r. rewizji konstytucji przewidującej między innymi głęboką dewolucję przyczyniło się do nasilenia kryzysu wewnątrz tej formacji politycznej).

W *Zakończeniu* Autorka zebrала odpowiedzi na pytania badawcze oraz odniosła się do przyjętych hipotez. W podsumowaniu wywodów Doktorantka ”padańskość” określiła mianem ”nacjonalizmu ponowoczesnego” (s. 224). Jest to interesująca propozycja kategoryzacji szkoda jednak, że wyartykułowana została dopiero w *Zakończeniu*, gdzie co do zasady nie ma miejsca na wprowadzanie nowych treści ani na ich szersze wyjaśnienia. Wskazanie potencjalnych alternatywnych wyjaśnień dla obserwowanych zależności i związków przyczynowo-skutkowych również wpłynęłoby na uwiarygodnienie i umocnienie przyjętej argumentacji i toku eksplanacji.

Należy wyraźnie podkreślić, że w wymiarze deskryptywnym praca oferuje obszerny materiał poznawczy wsparty rozbudowaną i różnorodną bazą źródłową. W wymiarze eksplanacyjnym Autorka sformułowała ostrożne wnioski i interpretacje, natomiast odniesienia porównawcze i próby uogólnienia zostały jedynie zasygnalizowane. Tym samym praca wpisuje się w tradycję analizy instytucjonalnej i historycznej oraz metody *case study*, z powodzeniem stosowanej w naukach politycznych. Autorka nie szukała „na siłę” obiektywnych praw, nie konstruowała modeli wyjaśniających czy nowych teorii. Przy czym jest to konstatacja, a nie uwaga krytyczna, bowiem proces interpretacji i wyjaśniania został prawidłowo i przekonująco przeprowadzony, a wybór podejścia i szkoły badawczej należy do autonomii prowadzącego badania.

W świetle powyższego, można stwierdzić że warstwa merytoryczna pracy jest wartościowa poznawczo i dostarcza kompleksowego omówienia badanego procesu. W celu podniesienia ogólnego znaczenia uzyskanych wyników badań należałoby może doprecyzować elementy głównej teorii, w ramach której badania zostały osadzone, opisać w sposób bardziej szczegółowy dostrzeżone ograniczenia, rozwinąć rozważania dotyczące potencjalnych implikacji i zastosowań przeprowadzonych badań a także otwierających się nowych pól badawczych.

5. Forma pracy i dobór literatury

Kompozycja formalna pracy jest przejrzysta i logiczna, pozwalająca na objęcie opisem najważniejszych dla tematu wątków. Praca składa się z wprowadzenia, ośmiu rozdziałów,

zakończenia, ustrukturyzowanej bibliografii i spisu ilustracji, całość obejmuje 259 stron tekstu. Język rozprawy jest prawidłowy, terminologia w większości poprawnie przywołana i zastosowana, tok wyводу przejrzysty, a wnioskowanie i argumentacja właściwie przeprowadzone. Nieliczne, drobne błędy przy zapisie (głównie literowe) nie wpływają na ocenę pracy (np.: na s. 24 jest *pacy* zamiast *pracy*, s. 217 *Wymianal* zamiast *Wyminal* (*Viminal*), pojawia się również niekonsekwentna odmiana imion i nazwisk włoskich: np. w dopełniaczu raz jest *Giuseppe*, w innym miejscu: *Giuseppigo*). Przypisy zostały zastosowane zgodnie z regułami, odwołania są liczne i uzasadnione. Cennym uzupełnieniem są elementy ikonograficzne (s. 30, 84-85, 118, 122, 123, 137, 146, 147, 149, 165, 189), które zostały adekwatnie zinterpretowane w tekście i dobrze ilustrują zasadniczą treść wyводу.

W niektórych miejscach pojawiają się sformułowania nacechowane tonem subiektywnym czy publicystycznym np.: „rozczarowujące wyniki” (s.58, s.74 p.204). Ponadto Autorka naprzemiennie stosuje określenie *padański etnonacjonalizm* oraz *padański (etno)nacjonalizm* – dla większej klarowności należałoby ten zapis ujednolicić.

Dokonany przez Doktorantkę przegląd zastanej literatury jest obszerny i zagwarantował solidne podstawy dla sformułowania pytań badawczych oraz hipotez. Należy odnotować, że Autorka wykazała bardzo dobre rozeznanie w bibliografii włoskojęzycznej (także dotyczące polskich opracowań z tego obszaru). Dobór źródeł obejmuje liczne, ważne i reprezentatywne dla tematu pozycje bibliograficzne, testy zwarte, artykuły naukowe, prasowe, dokumenty źródłowe etc. Cennym źródłem, które Autorka skrupulatnie wykorzystała były między innymi publikacje głównych autorów koncepcji „Padanii” U. Bossiego, G. Miglio i G. Oneto a także łamy „Quaderni Padani”, gdzie przez kilka lat prezentowane były idee, refleksje i postulaty intelektualistów i polityków zaangażowanych w konstruowanie i propagowanie projektu „Padanii”.

Tym niemniej w odczuciu recenzentki zabrakło kilku dość istotnych pozycji anglojęzycznych o zasięgu międzynarodowym, w tym m.in.: Massetti, E. Simon T. 2013. *Sailing with Northern Winds: Party Politics and Federal Reforms in Italy*. *West European Politics* 36 (February): 359-381; Tambini, D. (2001) *Nationalism in Italian Politics – The Stories of the Northern League, 1980–2000*, Routledge, London and New York; Gold, T. (2003) *The Lega Nord and Contemporary Politics in Italy*, Palgrave, London; Waters, S. (1994), *'Tangentopoli' and the Emergence of a New Political Order in Italy*, *West European Politics* 17 (1); Woods, D. 2010, *A Critical Analysis of the Northern League's Ideographical Profiling*. *Journal of Political Ideologies* 15 (June): 189–219; Woods, D. (2009), *Pockets of Resistance to Globalization: The Case of the Lega Nord*, *Patterns of Prejudice* 43 (2): 161-

177. Ponadto, warto również zwrócić uwagę na brak ważnych publikacji dotyczących kwestii (etno)regionalizmu, populizmu, partii etno-regionalnych (m.in.: Tarchi, M. (2003) *L'Italia populista: Dal qualunquismo ai girotondi*, Il Mulino, Bologna; Dandoy, R. (2010), *Ethno-Regionalist Parties in Europe: a Typology*, „Perspectives on Federalism” 2 (2): 194-220; Fitjar, Rune Dahl. (2010) *The Rise of Regionalism: Causes of Regional Mobilization in Western Europe*. New York: Routledge; Türsan, H. (1998), *Ethnoregionalist parties as ethnic entrepreneurs*, w: De Winter, L., Türsan, H. (eds.), *Regionalist Parties in Western Europe*, Routledge, London: 1–16, Paasi, A. (2009) *The Resurgence of the ‘Region’ and ‘Regional Identity’: Theoretical Perspectives and Empirical Observations on Regional Dynamics in Europe*. Review of International Studies 35: 121-146; Massetti, Emanuele and Arjan H. Schakle. 2013. “Ideology matters: Why Decentralisation Has a Differentiated Effect on Regionalist Parties’ Fortunes in Western Democracies”. European Journal of Political Research 52: 797–821).

Nieliczne przeoczenia Doktorantki dotknęły również tekstów podstawowych dla adeptów nauk politycznych, żeby choćby wymienić, takie teoretyczno-metodologiczne „must-have” jak: Marsh D., Stocker G., (2002) *Teorie i metody naukach politycznych*, Kraków czy Heywood A., 2006, *Politologia*, Warszawa PWN.

Wylczenie powyższych drobnych deficytów bibliograficznych ma charakter jedynie ilustracyjny i nie wpływa na wysoką ocenę strony formalnej i bazy źródłowej recenzowanej pracy. Może natomiast posłużyć za sugestię uzupełnień w ewentualnym, późniejszym przygotowaniu rozprawy do publikacji.

6. Konkluzje

Po zapoznaniu się z rozprawą doktorską Pani mgr Małgorzaty Fijał stwierdzam, że zarówno określenie przedmiotu badań oraz poziom merytoryczny rozważań zawartych w pracy zasługuje na pozytywną ocenę. Należy zauważyć, że w recenzowanej rozprawie **podjęty został istotny problem badawczy** a zaproponowane przez Autorkę jego **rozwiązanie spełnia wymóg oryginalności**.

Doktorantka podjęła się trudnego wyzwania naukowego, wymagającego umiejętności analizy politologicznej jak również analizy kulturoznawczej, częściowo również socjologicznej, historycznej i antropologicznej. W tym zakresie praca **oferuje nowatorskie podejście badawcze** i wpisuje się jeszcze nie „zagospodarowane” obszary literatury przedmiotu. Ogólna koncepcja jak i sama struktura pracy została prawidłowo i logicznie

dostosowana do tematu oraz postawionych pytań badawczych. Hipotezy zostały sformułowane poprawnie i pozwoliły na właściwe ukierunkowanie zarówno procesu badawczego jak i wyводу pracy. W zakończeniu pracy znajdujemy przekonujące odpowiedzi na postawiony problem i hipotezy oraz interesującą propozycję scenariuszy rozwojowych analizowanego zjawiska. Mocną stroną opiniowanej dysertacji stanowią wielowątkowość analiz, umiejętność wykorzystania bogatego dorobku piśmiennictwa obcojęzycznego oraz dobór argumentacji.

Należy odnotować, że recenzowana praca doktorska nie tylko spełnia kluczowe kryteria oceny ale ponadto reprezentuje interesujący głos w aktualnej debacie naukowej, otwierając tym samym nowe perspektywy dla dalszych badań w tym obszarze. Mając na uwadze wysoki poziom merytoryczny, a także dodatkową wartość jaką stanowi interdyscyplinarność przeprowadzonych analiz, **przedkładam wniosek o wyróżnienie pracy doktorskiej Pani mgr Małgorzaty M. Fijał.**

Podsumowując, stwierdzam, że recenzowana praca doktorska Pani mgr Małgorzaty Marii Fijał, pt. *Padania. Od źródeł idei do próby stworzenia nowego narodu w północnych Włoszech* spełnia wymogi ustawowe stawiane pracy doktorskiej zgodnie z art. 187 ustawy z dn. 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, wnoszę tym samym o jej przyjęcie i dopuszczenie do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

